
Освіта як один з найважливіших факторів післявоєнного розвитку України: проблеми та виклики

Олена Ігорівна Пальчук

Університету Ювяскюля, м. Ювяскюля, Фінляндія

ORCID 0000-0003-1188-7201

Для цитування цієї статті:

Пальчук Олена Ігорівна. Освіта як один з найважливіших факторів післявоєнного розвитку України: проблеми та виклики. International Science Journal of Management, Economics & Finance. Vol. 3, No. 6, 2024, pp. 1-22. doi: 10.46299/j.isjmef.20240306.01.

Надійшла до редакції: 21 жовтня 2024 р.; **Схвалено:** 22 листопада 2024 р.;

Опубліковано: 01 грудня 2024 р.

Анотація: Статтю присвячено проблемам та викликам в освітній сфері України, місцю освіти та людських ресурсів у майбутньому розвитку України, зокрема у світлі повоєнних труднощів у відбудові країни. Висвітлено сутність освіти в сучасних реаліях за умов стрімкого розвитку штучного інтелекту та автоматизації робочих місць. Особливу увагу приділено сьогоднішньому стану освіти в Україні, дослідженням PISA щодо українських учнів та неефективності використання освітніх ресурсів. Уряд України окреслює, що головна тактична мета на сьогодні – повернутись на довоєнний рівень розвитку економіки, а надалі здійснити економічний стрибок, економічне диво. На наш погляд, здійснити економічне диво в тих умовах в яких сьогодні опинилася країна можливо лише за рахунок розвитку людського капіталу. Тому в статті аналізуються недоліки та проблеми сучасної української освітньої системи та можливості їх змін та реформування. Окреслено ті кроки, які можна почати робити вже сьогодні для покращення ситуації та проаналізовано набір рис, характерний для усіх успішних систем. Аналіз вітчизняної освітньої системи дає можливість зрозуміти які кроки необхідно зробити для реформування сфери освіти.

Ключові слова: економіка освіти, освітня економіка, освіта, людський капітал, шкільна освіта, продуктивність шкіл, освітня політика.

1. Вступ

Якось відомий індійський економіст Амартія Сен (Амартія Сен, 2001), лауреат Нобелівської премії з економіки 1998 року за роботи присвячені голоду, теорії людського розвитку, економіці добробуту, механізмам бідності та політичному лібералізму написав, що бідність як відсутність можливостей слід концептуально відрізняти від бідності як низького доходу, хоча ці два поняття тісно пов'язані.

Дохід є важливим засобом для реалізації можливостей. Водночас, розширення можливостей — таких як доступ до освіти та медичної допомоги — сприяє підвищенню продуктивності праці та збільшенню доходів. Це свідчить про двосторонній зв'язок: не лише підвищення доходів розширює можливості, а й збільшення можливостей сприяє зростанню доходів. Такий двосторонній зв'язок між доходами і можливостями демонструє, що інвестиції в освіту та охорону здоров'я не лише покращують якість життя, а й сприяють економічному зростанню. Наприклад, дослідження економіста Е. Денісона показують, що збільшення тривалості навчання працівників значно підвищує їхню продуктивність, що сприяє зростанню

ВВП на душу населення. Крім того, це створює довгострокові переваги для суспільства, допомагаючи долати бідність та забезпечуючи стійкий розвиток.

Таким чином, розширення доступу до освіти і медичних послуг має мультиплікаційний ефект на розвиток суспільства та економіки. Покращення якості базової та професійної освіти готує людей до роботи у високотехнологічній економіці, де знання та навички є ключовими факторами успіху. Це сприяє інноваційному розвитку та створенню нових робочих місць, особливо у світі, де технології, такі як штучний інтелект, стрімко змінюють робоче середовище.

Освітні реформи, які забезпечують рівний доступ до якісної освіти, допомагають зменшити соціальну нерівність і покращують мобільність на ринку праці, що дає людям можливість підвищувати свій дохід і виходити з бідності.

По закінченню війни Україна постане бідною країною зі зруйнованою інфраструктурою, поствоєнними проблемами, відсутністю значного соціального захисту та необхідністю вкладення в подальшому значної частини ВВП в оборонну галузь. Виникає питання: як розбудувати країну? Що для нас важливо, щоб збудувати майбутнє до якого ми прагнемо?

Якщо поглянути на глобальні тенденції, то варто зауважити, що у світі посилюються проблеми розшарування, збільшується прірва між багатими та бідними, все важливішим стає доступ до технічних новинок, міцніші позиції займає штучний інтелект, роблячи одні країни прогресивними, а інші відправляючи на околиці цивілізації та економічного розвитку.

Щорічно змінюються й вимоги до навичок, необхідних для конкуренції в майбутньому. Традиційні знання та навички стають менш визначальними, оскільки зростає значення компетенцій, пов'язаних із технологіями, адаптивністю та креативністю. Ці зміни викликають потребу у постійному людському розвитку та навчанні, особливо з огляду на швидкий технологічний прогрес та глобалізацію, які радикально змінюють вимоги до робочої сили та економіки загалом. В сучасному світі виник новий розрив у можливостях. У глобальній економіці, що все більше базується на знаннях, доступ до сучасних технологій і якісної освіти стає необхідним мінімумом.

Незважаючи на значний освітній та науковий потенціал, Україна поки що не демонструє високих досягнень у цих сферах. Існує ряд недоліків, які потребують глибокого аналізу та реформування. І, на нашу думку, слід вже зараз вносити корективи в освітню систему України, адже освіта є одним із ключових чинників розвитку суспільства та економіки, особливо в контексті післявоєнної відбудови країни. Для України, яка переживає складні наслідки військових дій, питання реформування та зміцнення освітньої системи набуває надзвичайної актуальності. Освіта може стати потужним інструментом у відновленні людського потенціалу, стимулюванні економічного зростання та забезпеченні соціальної стабільності. Водночас існують суттєві виклики, які окреслено у даній роботі: від проблем фінансування та залучення висококваліфікованих вчителів до оновлення навчальних програм і подолання нерівного доступу до освіти, що спостерігається як серед різних соціальних прошарків населення так і залежно від населеного пункту.

Ці недоліки освітньої системи потребують глибокого аналізу та реформування. У даній статті ми пропонуємо конкретні шляхи впровадження необхідних змін, спрямованих на підвищення ефективності та якості української освіти та науки.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт дослідження: освітня система України в контексті післявоєнного відновлення.

Предмет дослідження: виклики та проблеми розвитку освітньої системи України в умовах післявоєнного відновлення. Предметом дослідження є конкретні аспекти функціонування освітньої системи під час і після війни, а також їхній вплив на суспільство.

3. Мета та задачі дослідження

Основна мета проведеного в статті дослідження – окреслити та обґрунтувати необхідність реформування освітньої системи України, виявити основні проблеми освітнього сектору і запропонувати конкретні шляхи впровадження необхідних змін, спрямованих на підвищення ефективності та якості української освіти та науки.

З цією метою проведено аналіз проблем в освітній системі, головними з яких є нерівність, неефективність та невідповідності потребам сучасного ринку.

У статті також визначається, чи приносить рівень освіти значні дивіденди у сенсі високих темпів економічного зростання та відбудові країни після війни.

4. Аналіз літератури

Освіта, її значення та важливість для розвитку країн досліджується вже давно багатьма науковцями та навіть цілими інститутами, приміром Фінським інститутом освітніх досліджень.

Дослідження питання ролі освіти в післявоєнному розвитку країни також вже тривалий час є об'єктом уваги науковців, особливо в контексті країн, що зазнали наслідків воєнних конфліктів. Післявоєнна реабілітація через освітню систему досліджувалася в рамках відновлення таких країн, як Боснія і Герцеговина Володимиром Джуричем, Косово - Фатміром Сейдіу. Роль освіти в післявоєнному відновленні України розглядалася Сергієм Квітом, психологічна підтримка в освітній сфері у повоєнному відновленні - Інною Лісовою, освіта з точки зору подолання бідності - Еллою Лібановою.

В той же час, на нашу думку, питання проблем та перспектив повоєнного розвитку України в сфері освіти досліджено недостатньо, особливо зважаючи на важливість предмету дослідження.

5. Методи досліджень

У тексті використано такі наукові методи дослідження:

- Аналіз і синтез: у тексті аналізуються взаємозв'язки між доходами та доступом до освіти, а також її вплив на продуктивність і економічне зростання. Проаналізовано зміни в економіці України після початку війни, зокрема втрачені ресурси та шляхи відновлення. Синтез відбувається через об'єднання цих аспектів для формулювання загальних висновків.

- Порівняльний метод: проводиться порівняння різних економічних факторів, таких як рівень доходів, доступ до освіти, продуктивність праці та економічне зростання, щоб продемонструвати їх взаємодію.

- Емпіричний метод: наведені результати досліджень, зокрема емпіричні дані, які показують, як освіта впливає на мобільність на ринку праці та допомагає долати бідність. Статистика щодо пошкоджень та втрат, надана на основі даних про економіку, сільське господарство, експорт і бюджет країни демонструє реальний стан справ. Здійснено збір та аналіз фактичних даних про освіту в Україні, зокрема, дослідження PISA, що є емпіричним дослідженням рівня знань учнів.

- Дедуктивний метод: застосовується для виведення загальних висновків про мультиплікаційний ефект інвестицій у людський капітал на економічний розвиток, ґрунтуючись на аналізі конкретних факторів і прикладів.

- Прогнозування: прогнозуються можливі шляхи розвитку та відновлення України, зокрема через фокус на пріоритетних галузях, таких як military-tech, сільське господарство, металургія, ІТ та інше.

- Індукція: на основі конкретних прикладів економічного відновлення інших країн робляться узагальнені висновки щодо шляхів розвитку України після війни.

- Метод порівняльного аналізу: здійснено порівняння стану української освітньої системи з іншими країнами, зокрема щодо результатів тестувань PISA та ризику автоматизації робочих місць. Це допомагає виявити подібності й відмінності, а також зробити висновки щодо необхідності реформ.

- Статистичний метод: для підтвердження аналізу й висновків у статті використовується статистика: наведено кількісні дані, такі як відсотки учнів, що досягли базового рівня знань, бали тестування, кількість емігрантів тощо.

- Емпіричний метод: Здійснено збір та аналіз фактичних даних про освіту в Україні, зокрема, дослідження PISA, що є емпіричним дослідженням рівня знань учнів.

З лютого 2024 Україна кардинально змінилася. Назавжди пішла двовекторність політики, маніпулювання російською мовою, постійні зважування плюсів та мінусів вступу до НАТО і ЄС. Але змінилися не лише бачення політиків та погляди людей, а й можливості та перспективи економіки країни.

Вартість безпосередніх пошкоджень в Україні лише станом на 1 червня 2022 року оцінювалась у 97 млрд дол. США, що вважається мінімальною цифрою, враховуючи проблеми з отриманням даних з територій, на яких органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження (Національний інститут стратегічних досліджень). Через окупацію територій росією та зменшену врожайність обсяги виробництва продукції рослинництва зменшилися в 2022 році на 35 –40%, порівняно з попереднім роком. Через військові дії було втрачено 15 – 20% поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці. Водночас у 2022 році вдалося зібрати понад 67 млн тон врожаю, що стало одним з п'яти кращих показників за 30 років (Віталій Русан).

На спеціальний рахунок Нацбанку для допомоги ЗСУ надійшло 12,2 млрд гривень пожертв (Національний банк України). Гроші надходили від бізнесу, громадян України та країн ЄС, США, Канади, Британії тощо.

Значна кількість емігрантів зумовила зменшення кількості платників податків та зменшення робочих місць в багатьох галузях. У найкризовіший момент Україна втратила 80% експортного потенціалу, особливо через блокування росією портів, але в подальшому він почав відновлюватися. Станом на 1 півріччя 2023 року вартісні обсяги імпорту товарів збільшилися на 20 % до 30,4 млрд дол. США, однак, фізичні обсяги імпорту впали на 26 %, що свідчить як про зростання світових цін на основні товари українського імпорту, так і про певні зміни у самій товарній структурі імпорту (Геннадій Широкий).

9 листопада, Верховна Рада України прийняла проект Закону України «Про державний бюджет України на 2024 рік». Доходи держбюджету становитимуть 1 трлн 768 млрд гривень, видатки – 3 трлн 355 млрд грн. Пріоритетом державного бюджету є сектор оборони і безпеки, на який планується виділити 1 трлн 692,6 млрд грн (Урядовий портал). Це складає майже половину бюджету і 22,1 % ВВП. У бюджеті також передбачено збільшення фінансування на розвиток оборонно-промислового комплексу, зокрема для виробництва зброї – 51 млрд грн, а також 43,3 млрд грн на морські дрони та БПЛА, 469,4 млрд грн – соціальний захист громадян; 14,3 млрд грн – підтримка ветеранів війни; 203,4 млрд грн – охорона здоров'я; 179,1 млрд грн – освіта; 10,2 млрд грн – культура та медіапростір; 7,6 млрд грн – спорт; 2,5 млрд грн – цифрова трансформація; 13,6 млрд грн – наука; 30,9 млрд грн – підтримка бізнесу.

Світовий банк підтвердив надання \$105 млрд на довгострокове відновлення об'єктів, які постраждали від російської агресії й \$13,6 млрд на швидке відновлення об'єктів, необхідних для виживання людей на деокупованих територіях.

Розвиток країни, подальші перспективи та її місце в світі змінилися буквально за місяці. Ми не знаємо коли закінчиться війна, але точно впевнені в тому, що країна потребуватиме кардинальних змін та значних коштів на відновлення. Питання в тому якою країною Україна постане після війни.

Уряд України, як зазначила Міністр економіки України Юлія Свириденко, робить ставку на 4 пріоритетні галузі економіки, що мають стати локомотивом розвитку та відновлення

(Урядовий портал). Саме для їх підтримання планується направити усі зусилля. Пріоритетними галузями є:

- military-tech (високотехнологічне озброєння);
- металургія, гірничо-промисловість і машинобудування;
- сільське господарство та харчова промисловість;
- ІТ-галузь.

Сільське господарство, металургія та ІТ-галузь зростали та розвивалися в нашій країні ще до війни, і, звісно, ринок озброєння для нашої країни теж не був новим, в той же час, military-tech – це нова галузь у фокусі розвитку нашої держави. Сьогодні у нас є можливість не лише сприяти створенню стартапів з виробництва, приміром, дронів, а і одразу ж випробовувати їх в дії. Адже сьогодні Україна – це великий полігон, а сучасне озброєння стає все більш затребуваним.

Втрата частини промисловості та заблокування на певний час українських портів військами ворога призвели до неможливості експорту великих обсягів продукції. Відповідно, для нівелювання цієї загрози, країні важливо знайти стимули для запровадження переробки в Україні. Ми маємо зменшити фізичні обсяги сировинного експорту, але як мінімум не втратити обсяги експортної виручки. Отже, варто фокусуватися на глибокій переробці.

На нашу думку, хоча держава намагається допомогти промисловості та бізнесу, надаючи різноманітні гранти, але не менш важливим є системна перебудова в довгостроковій перспективі, розуміння того яким чином буде відбудовуватися країна після війни і які зміни ми маємо запровадити у сфері освіти щоб не лише створити комфортне для життя суспільство, а й забезпечити країну тими спеціалістами, які знадобляться в майбутній перспективі для відновлення її економіки та розвитку.

Окрім того, уряд України окреслює, що головна тактична мета на сьогодні – повернутись на довоєнний рівень розвитку економіки, а надалі здійснити економічний стрибок, економічне диво.

Але для здійснення економічного дива замало обрати правильні для країни економічні галузі та окреслити місце країни у світовій економіці. Треба розуміти за рахунок яких ресурсів цю мету можна здійснити.

На наш погляд, головною і найбільшою перевагою нашої країни має стати людський капітал. В питанні важливості якості людських ресурсів можна погодитися з висновками Фаріда Закарія, який відстежував реакцію урядів на пандемію та відповідно її наслідки для економіки і прийшов до висновку, що має значення не розмір державного апарату, а його якість. Кваліфікація та рівень освіти робочої сили визначає як те наскільки конкурентоздатну та високотехнологічну продукцію випускає країна так і те яких лідерів обирає її населення.

Тайвань досить легко впорався з пандемією завдяки контролю за ситуацією віце-президента, міністра охорони здоров'я – епідеміолога, який мав вищу фахову освіту і завдяки цьому вивів Тайвань з епідемії Ковід. Коли прем'єр міністра Греції запитали в чому успіх його країни, він просто сказав, що вони дослухалися до експертів.

Світ поступово змінився і сьогодні домінує той, хто має знання, досвід, технологічну перевагу та знаходить нестандартні рішення.

За останні десятиріччя ми стали свідками злету цифрової економіки. Наразі нам не потрібно фізично приходити на роботу і працювати на робочому місці, йти в супермаркет щоб купити їжу чи одяг, витратити години часу на дорогу, щоб вирішити якесь питання. Ми бачимо як українська армія не маючи флоту завдала суттєвих втрат флоту так званої другої армії світу за допомогою підводних дронів, у нас є приклад держав, що не маючи природних ресурсів за півстоліття перестрибнули з третього світу в перший за рахунок конвертування на основний ресурс освіти.

Південна Корея почала відбудовувати економіку по закінченню корейської війни у 1950-х не маючи природних ресурсів та освіченого населення. Лиш кожна третя корейська дитина доходила до середніх класів школи (Аманда Ріплі). Проте сьогодні корейські учні посідають

найвищі сходинок в тестуванні PISA і, звісно, можна сперечатися про ефективність їх освіти та надмірну кількість годин, що вони проводять за партами, але без такої одержимості освітою Корея не могла б стати тим економічним локомотивом, яким вона є сьогодні. За даними МВФ ВВП на душу населення в Південній Кореї зріс з 2169 \$ у 1980 році до 53736 \$ у 2022 році, зробивши країну 14 найбільшою економікою світу за ВВП (International Monetary Fund).

Фінляндія теж почала відбудовувати освітню систему, розуміючи, що північна країна без значних природних ресурсів може стати успішною лише пропонуючи світу свої таланти. Окрім того, історія Фінляндії, що має найбільший за протяжністю кордон з росією та агресивну політику протягом усієї історії з боку східного сусіда, включаючи інформаційний вплив та виснажливі війни, може стати для України прикладом того як за допомогою створення найкращої в світі освітньої системи стати найщасливішою та однією з найбагатших країн світу.

Освічена нація – це насправді не лише розвинена економіка, а й зріле розвинене суспільство, яке в свою чергу призводить до розуміння того, що відбувається в країні і світі та обрання в результаті цього розумних лідерів.

“Відправною точкою є те, що завдяки нашій хорошій системі освіти фіни мають сильну стійкість до різних засобів інформаційного впливу. Ми просто не віримо “вкидам”, які росія намагається внести у фінські медіа” – каже Президент Фінляндії Александер Стубб.

Освіта визнається керівною силою розвитку будь-якого суспільства. Вона впливає на формування особистості, розкриває таланти та навички, необхідні для подальшого життя. Ефективність освіти є ключовою визначальною характеристикою для досягнення високого рівня розвитку та конкурентоспроможності нації. Однією з основних складових ефективної освіти є стимулювання критичного мислення та творчості учнів. Сучасний світ вимагає від людей не лише накопичення фактів, але й здатності аналізувати інформацію, робити висновки та пропонувати нові ідеї. Ще однією важливою характеристикою ефективної освіти є здатність адаптуватися до світу, що швидко змінюється. Зміни в технологіях, економіці та соціокультурному середовищі вимагають від освітньої системи гнучкості та орієнтації на найновіші тенденції. Постійна перевірка та оновлення навчальних програм, співпраця з підприємствами та використання сучасних методів навчання сприяють підготовці молодого покоління до викликів майбутнього.

Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий зазначив: “Освіта повинна готувати людину до завтрашнього дня. Навіть не до сьогоднішнього. Тому цей процес має бути динамічним, адже світ весь час розвивається. Саме тому нам недостатньо зробити «косметичний ремонт» системи освіти і науки. Нам потрібно трансформувати її” (Всеосвіта).

На Світовому економічному форумі (World economic forum) було окреслено топ 10 навичок soft skills (гнучкі навички), які окрім професійних навичок, користуватимуться попитом на сучасному ринку праці у 2027 р. Ці навички не прив'язані до конкретної спеціалізації, але є ключовими для успішної роботи на позиціях середньої та вищої ланки. До них належать:

- аналітичне мислення;
- креативне мислення;
- штучний інтелект та робота з великими масивами даних;
- лідерство та соціальний вплив;
- стійкість, гнучкість і спритність;
- допитливість та навчання протягом життя;
- технічна грамотність;
- дизайн та користувацький досвід;
- мотивація та самооцінка;
- емпатія та активне слухання.

Також на світовому економічному форумі було зазначено, що 44% сьгоднішніх основних навичок як очікується замінити якісь інші навички.

Ці навички набувають особливої ваги в сучасному світі, оскільки роботодавці прагнуть знайти не лише вузькопрофільних фахівців, а й лідерів, здатних діяти в умовах невизначеності. Вони шукають людей, які вміють швидко приймати рішення, демонструвати емоційний інтелект, ефективно взаємодіяти та працювати з різноманітними особистостями.

Здійснення масштабних змін у сфері освіти вимагає не тільки альтернативного бачення майбутнього, але й чітко визначених раціональних стратегій, що можуть зробити ці зміни реальністю. Такий підхід забезпечить як адаптацію до нових викликів, так і створення гнучкої та інноваційної системи освіти.

Україна, як і багато інших країн, стикається з рядом проблем та викликів у сфері освіти:

1) Велика кількість іммігрантів з початку повномасштабного вторгнення, близько 40% яких за різними підрахунками складають діти.

2) Низька якість навчання: застарілі навчальні програми та методики, недостатня підготовка вчителів та викладачів до використання сучасних педагогічних та технологічних засобів. Зміст освіти та освітнє середовище закладів освіти потребують оновлення й осучаснення відповідно до Європейської рамки якості дошкільної освіти та принципів інклюзії.

Згідно дослідження PISA у закладах освіти в Україні, за словами керівників, відчутними є проблеми, пов'язані з браком і низькою якістю навчальних матеріалів і цифрових ресурсів. Відповідні показники нашої країни є значно вищими за показники всіх референтних країн, а також країн ОЕСР.

3) Корупція: проблеми з корупцією в освітній системі, такі як підкуп вчителів, викладачів або зловживання процедурами вступу до навчальних закладів. Але варто зазначити, що впровадження тестових завдань та контроль за ними останніми роками значно покращили ситуацію.

4) Стратифікація: різниця в якості освіти між різними регіонами та містами: нерівний доступ до освіти для дітей з різних соціальних верств.

Результати PISA засвідчують, що успішність українських учнів значною мірою залежить від їхнього соціально-економічного статусу. Учні з високим соціально-економічним статусом мають вищі результати з математичної, читацької та природничо-наукової галузей PISA, порівняно з учнями з низьким соціально-економічним статусом. При цьому учні з нижчим соціально-економічним статусом найчастіше навчаються в Україні у звичайних школах або професійно-технічних закладах освіти й проживають у невеликих містах, селищах або селах, а з вищим — навчаються в ліцеях, гімназіях і спеціалізованих школах і проживають у великих містах.

Найбільш помітною є різниця в результатах учнів, які мешкають у сільській місцевості та великих містах: різниця в балах з математики цих категорій українських 15-річних підлітків становить 92 бали, що за стандартами PISA 2022 еквівалентно більш ніж 4,5 року навчання та свідчить про глибоку сегрегацію.

5) Мовна проблематика: недостатнє знання викладачами та учнями іноземних мов, в тому числі англійської. Погане володіння українською мовою учнів та викладачів в окремих регіонах.

6) Неefективна система оцінювання: спрощена система оцінювання, яка може сприяти заучуванню та рутинному вивченню матеріалу, а не розвитку критичного мислення та творчості.

7) Недостатність фінансування: недостатнє фінансування та його постійне зменшення з року в рік призводить до відсутності сучасних засобів та матеріалів для навчання.

8) Потреба у сучасних технологіях: недостатнє використання сучасних технологій у навчальному процесі, що обмежує можливості студентів та учнів у доступі до інновацій.

Дані PISA за 2022 рік, як і попередні дані, виявили проблеми, пов'язані із забезпеченням українських закладів освіти необхідними ресурсами (матеріальними та людськими). Однак PISA послідовно доводить, що не лише наявність ресурсів, але й вміння їх правильного використання та стратегії їх розподілу мають важливе значення, а тому потрібно докласти зусилля для того, щоб вони були доступними в достатній кількості там, де вони найбільш потрібні.

9) Масові реформи: часті зміни у освітній системі можуть викликати нестабільність та потребують часу для адаптації.

10) Щорічні втрати людського капіталу. Низький соціальний престиж професії педагога і науковця, відсутність стимулів та кар'єрних траєкторій, незначна частка молодих учених і педагогів у кадровому потенціалі. Відсутність достатніх стимулів для залучення молоді до проведення наукових досліджень, навчання в аспірантурі та докторантурі, вивчення іноземних мов. Окрім того, після повномасштабного вторгнення з виїздом великої кількості науковців ми значно втратили освітній потенціал.

11) Відсутність реєстру вчених та дослідників, релевантних підходів до оцінювання їхніх навичок і можливостей, результатів наукової діяльності.

12) Зруйнована та пошкоджена освітня інфраструктура, знищені й пошкоджені будівлі закладів освіти, освітніх установ унеможливають якісне навчання в багатьох регіонах України, не дозволяють організувати очне навчання, що спричиняє освітні втрати.

13) Недостатня кількість і погане оснащення укриттів у закладах освіти та освітніх установах не дозволяють створити безпечні умови для навчання здобувачів освіти. Це ускладнює організацію повноцінного навчання, спричиняє поглиблення освітніх втрат і розривів.

14) Втрата налагоджених або відсутність партнерських відносин із бізнесом у професійній та вищій освіті.

Хоча основною метою освіти не є виключно підготовка учнів до роботи, очікування щодо того, що отримані знання та навички допоможуть знайти кращу роботу, є важливою мотивацією для вибору освіти. Однак відповідність між тим, що студенти вивчають, і тим, що потрібно та винагороджується на ринку праці, в українських реаліях стає все більш сумнівною. Швидкий технологічний розвиток, автоматизація, бум у сфері штучного інтелекту (AI) призводять до нових викликів. Зокрема, технології штучного інтелекту, як приміром великі мовні моделі на кшталт ChatGPT, ставлять питання щодо суті сучасного навчання та побоювання стосовно впливу на робочі місця, який може бути значно більшим, ніж попередні технологічні зміни.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає в себе модернізацію програм, підвищення якості підготовки вчителів, боротьбу з корупцією, розширення доступу до якісної освіти та забезпечення сталого фінансування системи освіти.

Можна запозичити досвід реформування освітньої системи інших країн, проте, по-перше, кожна країна має різні вихідні передумови, а по-друге, ми не маємо повної інформації щодо того що саме сприяло успіху тієї чи іншої країни. Дані, які збирає PISA не дають відповідей на багато запитань. Ці дані є своєрідною фотографією, що відображає стан справ на поточний момент, проте не дає повного розуміння як та чи інша країна дійшла до цього моменту. Результати українських учнів у всіх трьох галузях PISA є нижчими за середні показники по країнах ОЕСР: різниця порівняно із середніми значеннями для країн ОЕСР з математики становить 31 бал, із читання — 48, з природничонаукових дисциплін — 35.

З математики та природничо-наукових дисциплін ця різниця близька до еквівалента півтора року навчання, а із читання українські школярі відстають від своїх однолітків з країн ОЕСР майже на два з половиною роки навчання (рис. 1).

Рис. 1. Успішність учнів з математики, читання та природничо-наукових дисциплін в Україні, у середньому по ОЕСР та в референтних країнах за 2022 р. (PISA).

В Україні, як і в усіх референтних країнах, найбільш проблемною галуззю цього циклу PISA є читання. Саме із читання Україна має найбільшу різницю в балах порівняно з країнами ОЕСР. Варто також зазначити, що лише 58% українських учнів досягли базового рівня математичної грамотності, 59% — базового рівня читацької грамотності та 66% — природничо-наукової грамотності. Ці показники є гіршими за середні значення по країнах ОЕСР, де базового рівня сформованості математичної грамотності досягли 69% підлітків, читацької — 74% та природничо-наукової — 76%.

Частка найуспішніших учнів в Україні (тобто тих, які досягли рівнів 5 і 6 на предметних шкалах PISA) є незначною: 3% — у галузі математики та по 2% — у читанні й природничонаукових дисциплінах відповідно. У середньому по країнах ОЕСР цей показник вищий: 9% — з математики та по 7% — із читання та природничонаукових дисциплін (рис.2).

Варто також зазначити, що успішність українських учнів та учениць у 2022 р. погіршилася порівняно з показниками попереднього циклу (рис. 2): з математики результат знизився на 12 балів, з природничо-наукових дисциплін — на 19 балів, а із читання — на 38 балів. Освітні втрати українського 15 - річного учнівства в галузі читання можна оцінити майже двома роками навчання. Звісно, варто зважати і на те, що на момент тестування в Україні вже точилася повномасштабна війна і тестування проводилося не у квітні-травні 2022 р. як мало би бути, а у жовтні, і у перші місяці війни в стані розгубленості і невизначеності, учні зазнали найбільших втрат, але тим не менше, тенденція погіршення якості освіти є тривожною і потребує пильного спостереження надалі.

Рис. 2. Тенденції в середній успішності з математики, читання та природничонаукових дисциплін в Україні та країнах ОЕСР між циклами PISA 2018 р. та 2022 р. (PISA).

За підсумками дослідження PISA, в яке входило анкетування керівників закладів освіти було з'ясовано, що, на їхню думку, в Україні помітним є брак педагогічних кадрів, а також їхня недостатня або низька кваліфікація. Значення відповідного показника в нашій країні перевищують аналогічні показники в Болгарії, Польщі та Грузії. Спостерігається тривожна тенденція до скорочення кількості педагогічних кадрів упродовж двох останніх циклів. Це може бути наслідком війни, яка змусила частину вчителів виїхати за кордон або переміститися до інших регіонів. Через різні обставини багато педагогів полишили професію, що значно впливає на освіту, особливо в умовах війни. Цей процес є характерним для країн, що зазнають значних соціальних потрясінь, що призводить до нестачі фахівців у ключових сферах, таких як освіта.

У Звіті про світовий розвиток 2019 року Світового банку розглядається значний ризик автоматизації робочих місць у різних країнах, включно з Україною. Згідно з цим звітом, у деяких країнах ризик автоматизації робочих місць оцінювався на рівні 5%, тоді як в Україні цей показник досягав 40%. Також було відзначено високий ризик в інших країнах, таких як Литва (56%) і Кіпр (61%) (ООН).

Як бачимо, 40% скорочення робочих місць - висока цифра і ми маємо реагувати на неї, змінюючи освітню систему та запроваджуючи навчання для дорослих. Дослідження впровадження штучного інтелекту в Китаї показало, що, як і в інших технологіях, він знизив попит на низьку кваліфікацію, але збільшив попит на високу кваліфікацію (Хіе та ін.). У зв'язку з цим, Україна повинна зосередитися на розвитку навичок, що є критично важливими в умовах швидких технологічних змін. Звіт також підкреслює необхідність підтримки адаптивних навичок і сприяння неперервній освіті для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці. Це особливо актуально для країн з високим ризиком автоматизації, де існує потреба у вдосконаленні системи освіти, щоб відповідати новим вимогам ринку.

Окрім сприяння неперервності освіти, варто також зосередитися і на реформуванні шкільної та університетської освіти в Україні, що є надзвичайно важливим в умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту та нових викликів, які він приносить. Шкільна та університетська освіта в Україні повинні зосередитися на розвитку навичок критичного мислення, гнучкості та технічних компетенцій. Освітні установи мають готувати молодь до роботи в нових умовах, де головну роль відіграють глибокі знання в галузі інформаційних технологій, програмування, аналітика та здатність до міждисциплінарної роботи.

Варто також пам'ятати, що ми живемо, і ще довго житимемо, в умовах інформаційної війни. Інформаційна пропаганда стає небезпечним інструментом впливу, особливо в періоди криз та війн, тому реформування освітніх програм, особливо в частині соціальних і гуманітарних наук, повинно включати розвиток медіаграмотності та критичного мислення серед учнів і студентів. Освіта відіграє центральну роль у формуванні здатності аналізувати інформацію, перевіряти її джерела та протидіяти маніпуляціям. Це дозволить створити більш свідоме та стійке до пропаганди суспільство, що особливо важливо в умовах гібридної війни

та інформаційних атак. З урахуванням глобалізації важливою є глобальна компетентність, яка включає розуміння світових проблем, культурну різноманітність та здатність працювати в міжнародному співтоваристві. Міжнародний обмін студентів, міжкультурні програми та вивчення іноземних мов сприяють формуванню глобальної громадянської свідомості.

В Україні потрібно створити ефективну систему освіти, що б допомагала сформувати свідомого освіченого та патріотичного громадянина, здатного аналізувати інформацію та мати компетенції для роботи в постіндустріальному суспільстві. Країна, а саме людський капітал та економічна система має бути привабливою для інновацій та технологічних підприємств різних країн світу.

Проте що значить ефективна освітня система? Який саме зміст ми закладаємо в це поняття? Адже, безперечно, поняття освіти має бути значно ширшим ніж раніше та включати в себе не лише практичні знання, а й розвиток м'яких навичок, можливості розвитку протягом життя та свободу вибору.

Окрім того, сьогодні ми вже говоримо не просто про освіту, а про безперервну освіту. У сучасній літературі можна зустріти такі словосполучення, як «освіта дорослих» (adult education); «подальша освіта» (further education); «продовжувана освіта» (continuing education); «відновлювана освіта» (recurrent education) як освіта впродовж усього життя; «постійна освіта» (permanent education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning - LLL). Всі ці терміни трохи по-іншому відображають насправді явище необхідності постійної освіти у сучасному світі.

Робоче визначення навчання протягом усього життя було окреслено у «Меморандумі освіти протягом життя», прийнятому на Лісабонському саміті Ради Європи у березні 2000 року: будь-яка цілеспрямована навчальна діяльність, яка здійснюється на постійній основі з метою вдосконалення знань, навичок і компетентності (UNESCO).

Термін «навчання протягом усього життя» привертає нашу увагу до поширення навчання, яке може мати місце в усьому діапазоні нашого життя на будь-якому його етапі. Відповідно вимір «протягом усього життя» акцентує увагу на різноманітності навчання, поєднанні формального та неформального навчання, офлайн та онлайн навчання.

Освіта не обмежується лише передачею знань, вона також грає ключову роль у формуванні соціальних навичок учнів. Комунікація, співпраця, розуміння різниці та толерантність – це важливі аспекти, які формуються в процесі навчання. Школи та університети повинні створювати сприятливі умови для розвитку цих навичок, щоб випускники могли легко впоратися з викликами сучасного різноманітного суспільства: культурними відмінностями, інформаційно-психологічними операціями, зовнішніми та внутрішніми загрозами тощо.

Традиційно рівень освіти в Україні ще від часів Ярослава Мудрого був досить високим. За часів СРСР освітою вдалося охопити усе населення, а її рівень був дуже гарним. Викладачі й науковці шанувалися, мали достойну зарплату та умови праці, наукові школи фінансувалися, впроваджувалися нові розробки.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. стара система зруйнувалася, а з нею стала занепадати наука та освіта, держава припинила виділяти достатні для розвитку науки кошти і цікавитися розробками. Велика кількість науковців в той час емігрувала за кордон. Наука і освіта стали неефективними, мережа середніх шкіл деякий час по інерції продовжувала зростати, незважаючи на економічну кризу та зменшення чисельності населення. На початку 1990-1991 навчального року в Україні було 21825 шкіл, тоді як у 1995-1996 вже 22255. Кількість учнів теж трохи зросла з 7 мільйонів 131 тисяч до 7 мільйонів 142 тисяч. Це відбувалося тому, що у перший клас продовжували йти діти, народжені у 80-і роки. До початку 2000-х років ситуація змінилась: народжуваність падала, дітей ставало менше і школи почали закривати швидшими темпами, ніж відкривати нові. У 2000-2001 навчальному році було вже 22 210 шкіл на 6 мільйонів 764 тисячі учнів. Протягом наступних 13 років кількість учнів скоротилась на 37.8% до 4 мільйонів 204 тисяч, в той час як шкіл стало менше на 13.1%. Їх

кількість становила 19294 на початку 2013-2014 н.р. Учителів за цей самий період стало менше тільки на 11.8%.

Очевидно, що скорочувалася не лише кількість учнів на одну школу, а й кількість учнів на одного вчителя. Станом на 2020 р в Україні налічувалося 13458 шкіл в яких навчалося 3 мільйона 980 тисяч учнів.

До війни станом на 2020 р. середній розмір класу у нашій країні становив 16 учнів. Це нижчий показник, ніж у більшості країн ОЕСР. За кількістю учнів на вчителя Україна поруч з іншими постсоціалістичними країнами має один із найнижчих показників у світі – 11,5.

Відповідно ті кошти які витрачаються в розрахунку на одного учня на рік (24 700 грн станом на 2020 р) можна було б розподілити значно більш ефективно. Згідно статистики витрати у розрахунку на одного учня є більшими у районах із великим відсотком сільського населення і значно меншими у містах обласного підпорядкування (ІМФ), і прямо корелюють з показником співвідношення кількості учнів на одного вчителя: чим менше учнів приходиться на одного вчителя, тим відповідно більші витрати.

Найдорожче один учень обходиться у сільській місцевості та областях з низьким рівнем урбанізації. Зрозуміло, чому сільські учні дорожчі за міських: навіть у найменших школах потрібно платити за утримання приміщення, опалення, технічний персонал, роботу вчителів тощо. В той же час, така роздута освітня інфраструктура не приводить до покращення якості викладання.

Було проведено низку досліджень щодо того наскільки розмір класу має значення для отримання кращих результатів на тестуванні і чи дійсно чим менше класи і відповідно чим більше уваги може приділяти вчитель окремій дитині тим кращими будуть її результати. Виявилось, що це не має суттєвого значення. Зокрема, у дослідженні Тома Купе, Анни Олефір та Хуана-Дієго Алонсо було проаналізовано наскільки важливими є розмір школи та розмір класу для результатів ЗНО (World Bank Group). Вони використали лінійну регресію окремо для сільських та міських шкіл і виявили, що розмір класу не має статистично значущого впливу на результати ЗНО, а розмір школи має невеликий позитивний ефект — іншими словами, у більших шкіл дещо кращі результати. Ці висновки знаходять підтвердження в багатьох інших дослідженнях різних країн, які переважно показують невеликий ефект від менших розмірів школи, класу чи кількості учнів на одного вчителя.

З точки зору розумного використання ресурсів варто було б оптимізувати цю розгалужену систему великої кількості мікро шкіл і малих класів у школах, об'єднавши невеликі школи, адже бюджетний тягар великої школи з багатьма учнями зазвичай у розрахунку на одного учня менше ніж витрати на декілька невеликих шкіл. Об'єднання шкіл могло б вивільнити кошти, щоб в подальшому інвестувати їх в збільшення ефективності решти шкіл за рахунок, наприклад, перекваліфікації вчителів. Аргументи на користь розміру школи подібні до аргументів на користь малих класів – менші школи більш «персоналізовані», краще обізнані щодо потреб і проблем кожного окремого учня та більше залучають у свою діяльність батьків. В той же час, більші школи можуть використовувати ефекти масштабу і забезпечувати кращу якість фінансування. В сільській місцевості Китаю в рамках політики об'єднання початкових шкіл близько 25 000 сільських початкових шкіл щорічно закривалися між 2001 і 2005 роками. Вчені, що вивчали вплив такої політики на успішність учнів дійшли висновку, що об'єднання було корисним для успішності старших учнів (старші 4 класу) і погіршило результати учнів молодших класів (Liu).

Консолідація мережі шкіл загальної середньої освіти стає актуальною проблемою в Україні з огляду на демографічну та фінансову ситуацію в країні. Через демографічну кризу кількість учнів в українських школах скоротилася на 40 відсотків за час незалежності, тоді як кількість шкіл скоротилася лише на 7 відсотків, а кількість вчителів лише на 4 відсотки. Як наслідок, в Україні зберігається велика мережа малих шкіл, учнів в яких стає дедалі менше через різке падіння народжуваності: 30 відсотків шкіл I ступеня (початкової школи 1 – 3 класів) мають менше 10 учнів, 21 відсоток шкіл I-II ступенів (початкової школи 1 – 3 класів та

основної школи 5 – 9 класів) – менше ніж 40 учнів; 17 відсотків шкіл I–III ступенів (всі класи включаючи старшу школу) – менше 100 учнів.

У результаті бюджетні ресурси, збільшуючись з часом, здебільшого підтримують велику мережу закладів, а не спрямовують кошти на підвищення якості. В результаті демографічного спаду середній розмір школи скоротився на третину з 326,8 учнів на школу в 1990/1991 році до 211,8 у 2010/2011 навчальному році. Цікаво, що падіння було найбільш драматичним у міських районах, де за останні два десятиліття розмір шкіл скоротився майже вдвічі порівняно з 27-відсотковим зменшенням у сільських школах. Якщо в 1990-1991 році міські школи були приблизно в 5 разів більші, ніж сільські, це співвідношення зменшилося приблизно до 4.

Звісно, війна ще не закінчена і принесе ще більші зміни в демографічний склад населення, процеси міграції та відповідно освітні процеси в різних областях та по Україні загалом. Але, в будь-якому разі, вже зрозуміло, що одним з пріоритетів має бути реформування шкіл та їх укрупнення з метою збільшення ефективності освіти.

На нашу думку, з укрупненням навчальних закладів простіше буде вирішити проблему стратифікації, покращити якість навчання та підготовки вчителів.

Але тут варто зазначити, що покращення якості навчання та ефективність інвестицій визначається не лише укрупненням шкіл.

По-перше, інвестиції в освіту можуть бути неефективними через їх неправильний розподіл. Наприклад, підготовка фахівців за застарілими програмами, які не відповідають потребам сучасної економіки та ринку праці, або нерівномірне фінансування початкової, середньої та вищої освіти можуть призвести до структурного безробіття і гальмування економічного розвитку.

По-друге, якість освіти також відіграє важливу роль. Якщо знання та навички, отримані в освітніх установах, не відповідають вимогам ринку праці, це знижує ефективність інвестицій в освіту і не сприяє економічному зростанню.

По-третє, освітній потенціал можна використовувати неефективно. Це проявляється в тому, що люди з вищою освітою часто займають посади, які не потребують їхньої кваліфікації. Така ситуація призводить до втрати значної частини людського капіталу, оскільки знання та навички, набуті під час навчання, залишаються невикористаними. У результаті це не лише стримує індивідуальний розвиток фахівців, а й впливає на економічний розвиток країни загалом.

З іншого боку, проблема полягає в тому, що усупереч поширеній думці, рівень освіти українського населення не тільки не перевищує аналоги розвинених країн, а й помітно їм поступається. Це зумовлено низькими інвестиціями в освітню сферу та недостатньою кількістю інновацій у навчальних програмах. Відсутність сучасного технічного обладнання та якісних навчальних матеріалів ще більше погіршує ситуацію, створюючи додаткові бар'єри для підвищення рівня знань серед учнів та студентів.

З початком повномасштабного вторгнення частину шкіл зруйновано, частина постраждала від бомбардувань. Станом на березень 2024 року 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 365 з них зруйновано повністю.

Поза сумнівом, російська збройна агресія 2022 р. приведе до істотних змін у системі вищої освіти України. Перш за все, скорочення державних видатків на вищу освіту та зменшення бюджетних місць у закладах вищої освіти, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції» можуть спричинити суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для викладачів, адміністрацій та мережі вищих навчальних закладів. Водночас війна стрімко прискорила перебіг природних тенденцій розвитку системи вищої освіти щодо оптимізації та корекції її структури, обсягів і змісту (Національний інститут стратегічних досліджень).

Руйнування шкіл та дошкільних навчальних закладів, міграція батьків з дітьми привели до змін також і у структурі початкової та середньої освіти.

Станом на 8 листопада 2022 р. понад 7,8 млн українських біженців були змушені залишити Україну, майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист. Обсяги міграції перевищують усі показники за період незалежності України з 1991 р. (Національний інститут стратегічних досліджень). Більшість вирушили до Польщі, решта — до Словаччини, Угорщини, Румунії та інших країн. Це стало найбільшою міграційною кризою в Європі з часів Другої світової війни.

Звісно, велика частина мігрантів з тимчасово окупованих територій виїхала або примусово була вивезена у країну – агресор, але оцінити їх кількість наразі складно.

За даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року населення України становило 41 167 335 осіб та 40 997 699 осіб постійного населення (не враховуючи населення тимчасово окупованого Криму та м. Севастополь). 4,7 млн втікачів від війни від 40,9 млн постійного населення становить 11,5%. Окрім того, переважна частина (за різними даними понад 40%) це діти (ОЕСД). Згідно з розрахунками демографів Україну очікує подальше скорочення загальної чисельності населення, зростання у його структурі частки етнічних українців та зменшення частки росіян, збільшення кількості кримських татар, а також збільшення частки мігрантів з Північного та Південного Кавказу, країн Азії, Африки.

З 10 травня 2023 р. кількість людей, що повертаються до України, перевищила кількість тих, що виїжджають. За повідомленням Кабміну, на територію РФ окупанти депортували близько 1,2 млн жителів України. 5,3 млн стали внутрішньо переміщеними особами в межах України. Загалом, на думку демографа, академіка та директорки Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України Елли Лібанової важко озвучити реальні цифри, адже існують величезні розбіжності у статистиці між ООН та нашими прикордонниками, окрім того в деяких країнах може мати місце подвійний облік, коли люди переїжджають з однієї країни до іншої. За оптимістичним прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, за 10 років в Україні в кордонах 1991 року проживатимуть не більш як 35 мільйонів людей. В будь-якому випадку – повернемо ми всіх наших мігрантів чи залучимо мігрантів з інших країн – скорочення населення України все одно буде (Національна академія наук України). В будь-якому разі, навіть менша цифра буде мати величезні наслідки для економіки.

Хоча при опитуваннях соціологів щодо можливого повернення додому, 90% тих, що виїхали заявляли, що будуть повертатися, досвід різних країн, в тому числі балканських війн говорить про те, що повертається третина. В кращому випадку ми можемо розраховувати на 50, можливо 60%. Звісно, на кількість тих, хто повернеться вплине тривалість війни: чим довше триватиме війна, тим менше людей повернуться додому.

Отже, перед країною найближчим часом постане питання як впоратися з демографічною катастрофою, адже виїхали переважно молоді жінки віком до 40 років, з дітьми. Інтенсивний процес демографічного старіння населення, що спостерігався в нашій країні ще до війни зараз значно посилюється, бо виїздить переважно працездатна молодь і відповідно в Україні значно підвищується навантаження на працездатне населення. Окрім того 70% жінок, які виїхали, мають вищу освіту, а до 90% втікачів від війни – це містяни. Отже з тими, хто виїхав, ми втрачаємо освітній потенціал.

Нам потрібно вже зараз думати як привабити тих хто виїхав повернутися назад і який тип економіки ми в подальшому плануємо розбудовувати. Чи будемо приваблювати мігрантів з третіх країн чи можливо розглядатимемо варіант ізраїльської економіки. На нашу думку, останній варіант є прийнятнішим та безпечнішим у довгостроковій перспективі. Якщо ми орієнтуємося на не трудомістку економіку переселенського капіталізму і плануємо план Маршала для України, завдяки якому залучимо частину трудових мігрантів, що виїхали до повномасштабного вторгнення, ми маємо використати усі ті переваги та набутий переселенцями досвід за час їх перебування в інших країнах.

Проживши декілька років в інших країнах, мігранти здобули безцінний і різноманітний досвід, вивчили іноземні мови, знайшли друзів та партнерів за кордоном. Соціальний капітал цих людей має бути використаний як з користю для більшої залученості нашої країни у

європейський простір так і з розширенням бізнесу і привнесенням нових ідей в створення продуктів в Україні.

Соціальні аспекти мають надзвичайний вплив на економіку країни. Можна скласти довгий список усіх тих проблем з якими стикається і в найближчому майбутньому ще стикнеться Україна, включаючи те, що ми не можемо повернути загиблих батьків дітям, проконтролювати рівень стресу який вони переживають в багатьох сім'ях і що виснажує їхній розум та тіло, завдаючи такої непомірної шкоди, яку жодна школа не в змозі виправити. Але ми можемо сфокусувати зусилля на тому як зробити той самий стрибок про який говорить керівництво країни та покращити майбутнє цих дітей, враховуючи усі післявоєнні проблеми та переваги. І цей стрибок на нашу думку має опиратися на освіту.

Значна кількість дітей, що почали вчитися в європейських країнах часто не хочуть повертатися додому, бо їм не подобається школа. Їм там нудно і не цікаво. Якщо не відбудуться значні зміни, то розрив між тим, що пропонує українська система освіти і тим, що необхідно суспільству, далі збільшуватиметься. Українські державні школи щодалі перетворюються на пережитки минулого, що вчать переважно теоретичним речам, непотрібним у сучасному світі.

Окрім того, на нашу думку, освіта є найпотужнішим інструментом для побудови справедливого, людського і інклюзивного світу. Саме у розколотих суспільствах процвітає екстремізм. Молоді люди стають значно сприятливішими до екстремістських ідей, коли їхні уявлення про себе, впевненість у собі й довіра до інших вступають у конфлікт із поглядами, що панують у суспільстві.

Будь-який план окремої країни, спрямований на досягнення високого рівня успішності, повинен враховувати унікальну історію, цінності, сильні сторони та проблеми цієї країни.

Очільник Національного центру освіти та економіки Сполучених Штатів з 1988 по 2019 рік Марк Такер виявив набір рис, характерний для усіх успішних систем:

✓керівництво успішних освітніх систем переконало громадян своїх країн у тому, що майбутнє визначається якістю освіти і саме в освіту потрібно інвестувати;

✓віра в те, що кожен учень може вчитися і досягти успіху. У деяких країнах дітей ділять за здібностями або напрямками навчання в ранньому віці, в той же час в Естонії, Канаді, Фінляндії та Японії, батьки і вчителі переконані, що всі учні можуть досягнути високих освітніх стандартів. Дітей не сортують за здібностями, а формують протягом навчання; у багатьох освітніх системах до різних учнів застосовують однакові підходи у навчанні. Провідні шкільні системи, як правило, застосовують різні педагогічні практики для розв'язання проблеми розмаїття потреб, однак не ставлять під сумнів стандарти. Вчителі у таких системах інвестують не лише в успіхи своїх учнів у навчанні, а й у їхній добробут;

✓якість шкільної системи не є кращою, ніж якість її вчителів. Провідні шкільні системи ретельно підбирають і навчають учителів, зосереджуються на їх вдосконаленні, формують заробітну плату вчителя за професійними стандартами та заохочують учителів розвиватися;

✓найуспішніші освітні системи встановлюють амбітні цілі і чітко визначають в чому полягає мета освіти і що повинні вміти робити учні, а також дають змогу це зрозуміти вчителям;

✓заохочують учителів застосовувати інноваційні підходи, вдосконалювати свою роботу та роботу колег, а також розвиватись у професійному плані, забезпечуючи кращу практику. У провідних шкільних системах акцент ставиться на самостійність, співпрацю, впровадження інновацій та креативність;

✓системи з високими показниками забезпечують послідовність політики впродовж тривалого періоду і сліdkують за цим (Шлейхер А.).

Питання в тому як ми можемо запровадити риси, характерні для успішних освітніх систем в українську систему освіти. Наша країна не в змозі зараз і навряд чи зможе в найближчому майбутньому виділяти великі кошти на освіту, адже очікується, що навіть по закінченню війни

велика частина ресурсів виділятиметься на обороноздатність країни, відновлення інфраструктури та відбудову.

Щороку проводиться безліч досліджень щодо того як покращити освіту. Науковці дуже зацікавлені у знаходженні тих факторів, які можуть вплинути на кількість здобувачів освіти та на її якість. В той же час, універсального рецепту успіху не існує і кожен регіон та кожна країна має свої особливості, які мають бути враховані у розробці освітньої політики. Якщо країни Африки стикаються з викликом як охопити освітою побільше населення та заставити дітей відвідувати школи, то європейці стурбовані її ефективністю, відповідністю вимогам часу та розвитку штучного інтелекту. Українці ж переймаються тим як модернізувати та реформувати освітню систему, щоб надавати найкращу освіту за прийнятні для держави кошти.

Загалом, на нашу думку, слід умовно виділити чотири основні групи ключових викликів для України у сфері освіти і науки:

- 1) втрата людського капіталу;
- 2) зруйнована інфраструктура;
- 3) потреба в трансформації змісту і організації освітнього процесу та наукової діяльності;
- 4) знаходження фінансування освіти і науки.

Українська система освіти, стикаючись з викликами, з іншого боку, отримала стимул для розвитку, який відкрив нові можливості. Це стало поштовхом для впровадження змін, які давно назрівали, особливо в частині цифровізації та дистанційного навчання. Проте, майбутні зміни не обмежуються тільки цими напрямками. Необхідно також активно запроваджувати сучасні методи навчання із застосуванням інформаційних технологій.

У вітчизняній системі вищої освіти давно назрівала проблема невідповідності між структурою підготовки фахівців у закладах вищої освіти та потребами економіки. Це призводило не лише до опанування студентами непотрібних їм спеціальностей, а й значних бюджетних витрат держави.

Особливо гостро це відчувається зараз, коли економіка потребує фахівців для розбудови воєнного потенціалу та подальшого відновлення країни після війни. Належне узгодження державного замовлення на підготовку спеціалістів з актуальними запитами ринку праці стає критично важливим завданням. Необхідно реформувати підходи до формування замовлень на підготовку кадрів, аби забезпечити відповідність освітньої системи потребам економіки, яка наразі перебудовується під вимоги воєнного часу, але й по завершенню війни вже ніколи не буде такою як раніше. Це дозволить не лише ефективніше використовувати ресурси, але й створити основу для успішної повоєнної відбудови країни.

Міністерство освіти і науки України розробило “Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року” метою якого є актуалізація стратегічних пріоритетів і цілей в освіті та науці на середньострокову перспективу до 2027 року, зокрема для подолання викликів, пов’язаних із військовою агресією РФ, виконання зобов’язань України у сфері європейської інтеграції, подолання проблем та викликів у освітньо-науковій сфері.

В цьому документі зазначається, що пріоритетами у сфері освітньої політики України є (Міністерство освіти і науки України):

- подолання посттоталітарної, постколоніальної, посткомуністичної тяглості в українському суспільстві, що створює перешкоди в будь-яких трансформаціях;
- забезпечення всеохопної та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя;
- створення безпечних умов, відновлення та відповіді на виклики війни;
- подолання освітніх втрат здобувачів освіти;
- підтримка українців за кордоном (діаспора);
- міжнародна співпраця (освітня дипломатія);

- реінтеграція (політика інтеграції українців, які перебували за кордоном або на окупованих територіях, в українське суспільство);
- національно-патріотичне виховання, громадянська освіта, освіта ветеранів;
- антикорупція і добросовісність;
- гендерна рівність, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- збереження психічного здоров'я.

В епоху величезних обсягів різноманітної інформації та легкого та швидкого доступу до неї важливо вміти аналізувати інформацію, сприймати її критично та правильно. Алгоритми соціальних мереж і телебачення об'єднують людей у групи однодумців, створюючи навколо нас віртуальні світи, ізольовані від інших точок зору. Школи майбутнього не повинні зосереджуватися на запам'ятовуванні та зберіганні великих обсягів даних; для цього існують комп'ютери та штучний інтелект. Вони повинні допомогти учням сформуванню власних позицій та зрозуміти інші погляди та точки зору. Вони повинні навчити їх розрізняти добре і неправильно і розпізнавати маніпуляції. Враховуючи глобальний характер світу, люди повинні розуміти, як живуть люди з інших культур і традицій, як вони думають і чому.

Для тих, хто володіє необхідними знаннями та навичками, поява суперкомп'ютерів і штучного інтелекту відкриває безпрецедентні можливості, але для людей, які виконують рутинну роботу, яку згодом замінять машини, це означає катастрофу.

Світова економіка рухається до регіональних центрів виробництва на основі широкого використання новітніх технологій. Розподіл знань і багатства відіграватиме головну роль в економіці країн і тісно пов'язаний з розподілом освітніх можливостей (Міністерство освіти і науки України).

6. Результати досліджень

Ключові виклики України у сфері освіти і науки можна умовно розділити на декілька основних груп: втрата людського капіталу, зруйнована інфраструктура, потреба в трансформації змісту і організації освітнього процесу та наукової діяльності, збільшення ефективності освіти, знаходження джерел фінансування освіти і науки.

Для подолання тих проблем, які наразі є в Україні потрібно вдосконалювати систему освіти, збільшувати її ефективність в тому числі за рахунок оптимізації кількості шкіл та їх фінансування, модернізації навчальних програм та методик навчання, забезпечення наскільки це можливо рівного доступу до освіти для всіх верств населення, а також стимулювати розвиток професійної освіти та навчання протягом усього життя. Тільки таким чином Україна зможе забезпечити сталий та успішний розвиток після війни.

На нашу думку варто виходити з того, що значить освіта майбутнього та який саме зміст ми закладаємо в це поняття. Адже, безперечно, освіта має бути не вивченням теорії, а практично спрямованим процесом набуття знань і включати в себе не лише теоретичні і практичні знання, а й розвиток м'яких навичок, взаємодії, патріотичного виховання, можливості розвитку протягом життя та свободу вибору.

Освіта не обмежується лише передачею знань, вона також грає ключову роль у формуванні соціальних навичок учнів. Комунікація, співпраця, розуміння різниці та толерантність – це важливі аспекти, які формуються в процесі навчання. Школи та університети повинні створювати сприятливі умови для розвитку цих навичок, щоб випускники могли легко впоратися з викликами сучасного різноманітного суспільства: культурними відмінностями, інформаційно-психологічними операціями, зовнішніми та внутрішніми загрозами тощо.

В Україні потрібно створити таку систему освіти, що б допомагала сформувати свідомого освіченого та патріотичного громадянина, здатного аналізувати інформацію та мати компетенції для роботи в постіндустріальному суспільстві. Країна, а саме людський капітал та

економічна система має бути привабливою для інновацій та технологічних підприємств різних країн світу.

Варто прагнути не лише відбудувати зруйновані заклади освіти та наукові установи, а й трансформувати зміст і сенси освіти загалом, забезпечити сталий безперервний розвиток системи освіти для відновлення і розбудови конкурентоспроможної інноваційної країни. Ключовим у кожному напрямі трансформацій є особистість. Наша ціль — побудувати систему освіти і науки, яка підсилить потенціал людини на різних етапах життя та дасть змогу бути гнучкими до змін.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

У подальшому дослідження можна сфокусувати на успішних прикладах відновлення освітньої сфери інших країн, як наприклад, відновлення освітньої системи в післявоєнній Німеччині та Японії, яке можливо стане корисним для України. Німеччина після Другої світової війни інвестувала значні ресурси в розвиток шкільної та вищої освіти, що дозволило швидко відновити економіку та соціальну структуру. Японія акцентувала увагу на демократичних цінностях та інтеграції технологій у навчальний процес. Подібні підходи можуть бути корисними для України з огляду на необхідність швидкого відновлення.

8. Висновки

Проаналізувавши стан економіки з лютого 2022, можна з впевненістю сказати, що вона вже ніколи не буде такою як раніше. Частина територій окупована, інфраструктурних об'єктів знищена, загалом економічні та соціальні втрати в результаті російського вторгнення є значними. Прийнятий державний бюджет на 2024 рік показує пріоритети України в умовах війни, де майже половина бюджету спрямована на оборону та безпеку.

В цих умовах уряд України робить ставку на 4 пріоритетні галузі економіки, що мають стати локомотивом розвитку та відновлення. Саме для їх підтримання планується направити усі зусилля. Пріоритетними галузями є:

- military-tech (високотехнологічне озброєння);
- металургія, гірничо-промисловість і машинобудування;
- сільське господарство та харчова промисловість;
- IT-галузь.

Окрім того, уряд України окреслює, що головна тактична мета на сьогодні – повернутись на довоєнний рівень розвитку економіки, а надалі здійснити економічний стрибок, економічне диво.

Але для здійснення економічного дива потрібно розуміти за рахунок яких ресурсів цю мету можна здійснити. Досвід інших країн світу, зокрема Південної Кореї, Фінляндії, Японії та Німеччини свідчить, що для стрімкого економічного розвитку головною і найбільшою перевагою країни після війни має стати людський капітал.

Розширення доступу до освіти має мультиплікаційний ефект на розвиток суспільства та економіки. Покращення якості базової та професійної освіти готує людей до роботи у високотехнологічній економіці, де знання та навички є ключовими факторами успіху. Це сприяє інноваційному розвитку та створенню нових робочих місць, особливо у світі, де технології, такі як штучний інтелект, стрімко змінюють робоче середовище. Окрім того, освічена нація – це насправді не лише розвинена економіка, а й зріле розвинене суспільство, яке в свою чергу призводить до розуміння того, що відбувається в країні і світі та обрання в результаті цього розумних лідерів.

В статті було окреслено ряд викликів з якими у сфері освіти наразі стикається Україна, зокрема:

- Велика кількість іммігрантів з початку повномасштабного вторгнення, близько 40% яких за різними підрахунками складають діти.
- Низька якість навчання: застарілі навчальні програми та методики, недостатня підготовка вчителів та викладачів до використання сучасних педагогічних та технологічних засобів. Зміст освіти та освітнє середовище закладів освіти потребують оновлення й осучаснення відповідно до Європейської рамки якості дошкільної освіти та принципів інклюзії.
- Корупція: проблеми з корупцією в освітній системі, такі як підкуп вчителів, викладачів або зловживання процедурами вступу до навчальних закладів. Але варто зазначити, що впровадження тестових завдань та контроль за ними останніми роками значно покращили ситуацію.
- Стратифікація: різниця в якості освіти між різними регіонами та містами: нерівний доступ до освіти для дітей з різних соціальних верств.
- Мовна проблематика: недостатнє знання викладачами та учнями іноземних мов, в тому числі англійської. Погане володіння українською мовою учнів та викладачів в окремих регіонах.
- Неefективна система оцінювання: спрощена система оцінювання, яка може сприяти заучуванню та рутинному вивченню матеріалу, а не розвитку критичного мислення та творчості.
- Недостатність фінансування: недостатнє фінансування та його постійне зменшення з року в рік призводить до відсутності сучасних засобів та матеріалів для навчання.
- Потреба у сучасних технологіях: недостатнє використання сучасних технологій у навчальному процесі, що обмежує можливості студентів та учнів у доступі до інновацій.
- Масові реформи: часті зміни у освітній системі можуть викликати нестабільність та потребують часу для адаптації.
- Щорічні втрати людського капіталу. Низький соціальний престиж професії педагога і науковця, відсутність стимулів та кар'єрних траєкторій, незначна частка молодих учених і педагогів у кадровому потенціалі. Відсутність достатніх стимулів для залучення молоді до проведення наукових досліджень, навчання в аспірантурі та докторантурі, вивчення іноземних мов. Окрім того, після повномасштабного вторгнення з виїздом великої кількості науковців ми значно втратили освітній потенціал.
- Відсутність реєстру вчених та дослідників, релевантних підходів до оцінювання їхніх навичок і можливостей, результатів наукової діяльності.
- Зруйнована та пошкоджена освітня інфраструктура, знищені й пошкоджені будівлі закладів освіти, освітніх установ унеможливають якісне навчання в багатьох регіонах України, не дозволяють організувати очне навчання, що спричиняє освітні втрати.
- Недостатня кількість і погане оснащення укріплень у закладах освіти та освітніх установах не дозволяють створити безпечні умови для навчання здобувачів освіти. Це ускладнює організацію повноцінного навчання, спричиняє поглиблення освітніх втрат і розривів.
- Втрата налагоджених або відсутність партнерських відносин із бізнесом у професійній та вищій освіті.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає в себе модернізацію програм, підвищення якості підготовки вчителів, боротьбу з корупцією, розширення доступу до якісної освіти та забезпечення сталого фінансування системи освіти.

Було виявлено, що в Україні зберігається велика мережа малих шкіл, учнів в яких стає дедалі менше через різке падіння народжуваності. З точки зору розумного використання ресурсів варто було б оптимізувати цю розгалужену систему великої кількості мікро шкіл і малих класів у школах, об'єднавши невеликі школи, адже бюджетний тягар великої школи з багатьма учнями зазвичай у розрахунку на одного учня менше ніж витрати на декілька

невеликих шкіл. Об'єднання шкіл могло б вивільнити кошти, щоб в подальшому інвестувати їх в збільшення ефективності решти шкіл за рахунок, наприклад, перекваліфікації вчителів.

Також варто звернути увагу на високий рівень стратифікації української освіти. Результати PISA засвідчують, що успішність українських учнів значною мірою залежить від їхнього соціально-економічного статусу. Найбільш помітною є різниця в результатах учнів, які мешкають у сільській місцевості та великих містах: різниця в балах з математики цих категорій українських 15-річних підлітків становить 92 бали, що за стандартами PISA 2022 еквівалентно більш ніж 4,5 року навчання та свідчить про глибоку сегрегацію. Таке сильне розшарування не сприяє рівному доступу до освіти, позбавляє дітей бідних родин можливостей розвитку та посилює екстремізм та розколотість у суспільстві. Тому, на нашу думку, варто не лише укрупнити школи, а й правильно розподілити фінансування, враховуючи потреби тих чи інших навчальних закладів та необхідність перекваліфікації вчителів.

Дослідження PISA у закладах освіти в Україні, також виявили, що відчутними є проблеми, пов'язані з браком і низькою якістю навчальних матеріалів і цифрових ресурсів. Інвестиції в освіту можуть бути неефективними, якщо підготовка фахівців, приміром, відбуватиметься за застарілими програмами, які не відповідають потребам сучасної економіки та ринку праці.

Окрім того, складаючи навчальні програми, варто орієнтуватися на потреби завтрашнього дня, адже якщо знання та навички, отримані в освітніх установах, не відповідають вимогам ринку праці, це знижує ефективність інвестицій в освіту і не сприяє економічному зростанню.

Варто також розглянути кількість спеціалістів тих чи інших напрямків та їх потребу в економіці, адже освітній потенціал можна використовувати неефективно. Це проявляється в тому, що люди з вищою освітою часто займають посади, які не потребують їхньої кваліфікації. Така ситуація призводить до втрати значної частини людського капіталу, оскільки знання та навички, набуті під час навчання, залишаються невикористаними. У результаті це не лише стримує індивідуальний розвиток фахівців, а й впливає на економічний розвиток країни загалом.

І, загалом, слід поміркувати над тим, що ми насправді розуміємо під поняттям “освіта” і чи дійсно освітня система відображає саме ті потреби та виклики, з якими стикається сучасне українське суспільство в умовах війни та післявоєнної відбудови. Освіта має не лише навчати професійним навичкам, а й розвивати критичне мислення, виховувати громадянську відповідальність і сприяти економічному зростанню. Важливо оцінити, чи готова система освіти підтримувати ці ключові аспекти в нових умовах і чи відповідає вона вимогам часу.

9. Подяка

Автор висловлює подяку директору Фінського інституту освітніх досліджень Тайні Саарінен та старшому науковому співробітнику Крістіану Коерсельману за допомогу у дослідженні.

Список літератури:

- 1) Amartya Sen. *Development as Freedom*. - OUP Oxford, 2001 - 382 p.
- 2) Перший спільний звіт про збитки від війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pershyy-spilnyy-zvit-pro-zbytku-vid-viyny> (Accessed 30 April 2024)
- 3) Віталій Русан. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryny-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (Accessed 30 April 2024)
- 4) Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-pererahuvav-na-potrebi-viyskovih-ponad-122-mlrd-grn-na-spetsrahunku-zalishilosya-71-mln-grn> (Accessed 30 April 2024)

- 5) Геннадій Широкий. Зовнішня торгівля товарами. Підсумки I півріччя 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-tovaramy-pidsumky-i-pivrichchya-2023-roku> (Accessed 30 April 2024)
- 6) Урядовий портал. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-pryiniiala-derzhbiudzheth-na-2024-rik>
- 7) Урядовий портал. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svrydenko>
- 8) Закарія Фарід. Десять уроків для світу після пандемії. - К.: Наш Формат, 2021. - 264 с.
- 9) Fared Zakaria. The Post-American World: Release 2.0. W. W. Norton & Company. 2012. 336 p.
- 10) Аманда Ріплі. Розумники. Як виховати успішну особистість. К.: К.Fund, 2017. - 320 с.
- 11) International Monetary Fund. Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Countries/KOR>
- 12) <https://yle.fi/a/74-20071915>
- 13) Національна освітня платформа "Всеосвіта". Режим доступу: <https://vseosvita.ua/news/shcho-planuie-zrobyty-mon-do-2027-roku-stratehiia-diialnosti-101120.html>
- 14) World economic forum. Режим доступу: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/infographics-2128e451e0/>
- 15) PISA - 2022: основні результати та висновки. Що знають і вмють української 15 - річні підлітки / кол. авт.: Г. Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук, В. Терещенко, С. Раков, В. Горохта ін.; за ред. В. Терещенка та І. Клименко; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. 24 с. Режим доступу: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_korotkyj.pdf
- 16) Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН). Режим доступу: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UKR-HDR2019-overview-ukrainian.pdf>
- 17) Xie, M., Ding, L., Xia, Y., Guo, J., Pan, J. and Wang, H. (2021). Does artificial intelligence affect the pattern of skill demand? Evidence from Chinese manufacturing firms. *Economic Modelling*, 96, 295–309. Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999321000171?via%3Dihub>
- 18) UNESCO. Institute for Lifetime Learning. Режим доступу: <https://www.uil.unesco.org/en/articles/european-communities-memorandum-lifelong-learning-issued-2000>
- 19) <https://cedos.org.ua/en/edustat/graph/>
- 20) IMF. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>
- 21) World Bank Group. Режим доступу: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/491081468309274630/is-optimization-an-opportunity-an-assessment-of-the-impact-of-class-size-and-school-size-on-the-performance-of-ukrainian-secondary-schools>
- 22) Державна служба статистики. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2021/nezalegn_30/nezalegn_30.pdf
- 23) Liu, Chengfang, Zhang, Linxiu, Luo, Renfu and Scott Rozelle The Effect of Primary School Mergers on Academic Performance of Students in Rural China. - *International Journal of Educational Development*, v30 n6 p570-585 Nov 2010
- 24) <https://saveschools.in.ua/>
- 25) Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-ri-problemy-y>

26) Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/vplyv-mihratsiyi-na-sotsialno-ekonomichnu-sytuatsiyu-v-ukrayini> (Accessed 30 April 2024)

27) <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e13bef63-en.pdf?expires=1709108384&id=id&accname=guest&checksum=5D636C2D16D2A4050D5AE3D04C5CDC09>

28) Національна академія наук України. Режим доступу: <https://old.nas.gov.ua/UA//Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10547>

29) Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2018. 296 с.

30) Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/strategichnij-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>

Education as one of the most important factors of the post-war development of Ukraine: problems and challenges

Olena Palchuk

University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

ORCID 0000-0003-1188-7201

Abstract: The article is devoted to problems and challenges in the educational sphere of Ukraine, the place of education and human resources in the future development of Ukraine, in particular in light of the post-war difficulties in the reconstruction of the country. The essence of education in modern realities under conditions of rapid development of artificial intelligence and automation of workplaces is highlighted. Particular attention is paid to the current state of education in Ukraine, PISA research on Ukrainian students and the ineffective use of educational resources. The Government of Ukraine outlines that the main tactical goal for today is to return to the pre-war level of economic development, and in the future to make an economic leap, an economic miracle. In our opinion, it is possible to achieve an economic miracle in the conditions in which the country finds itself today only through the development of human capital. Therefore, in the article the shortcomings and problems of the modern Ukrainian educational system and the possibilities of their changes and reforms are analysed. It outlines the steps that can be taken today to improve the situation and characterizes the set of features characteristic of all successful systems. The analysis of the domestic education system makes it possible to understand what steps need to be taken to reform the education sector.

Key words: economics of education, educational economics, education, human capital, school education, school productivity, educational policy.
